

Sluškinjina priča Margaret Atwood iz perspektive feminističke misli

Oplanić, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:172060>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Petra Oplanić

***Sluškinjina priča* Margaret Atwood iz perspektive feminističke misli**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Petra Oplanić

Matični broj: 0009073995

***Sluškinjina priča* Margaret Atwood iz perspektive feminističke misli**

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost i Talijanski jezik i književnost
(dvopredmetni)

Mentor: Prof. dr. sc. Marina Biti

Sadržaj:

1. Sažetak	1
2. Uvod	2
3. Feminizam	3
3.1. Pojam feminizma.....	3
3.2. Žene kroz povijest.....	5
4. Žensko pismo	9
4.1. Žene u književnosti.....	9
5. Odnos spola i roda	14
6. Tijelo	17
7. Podređenost žena	22
8. Margaret Atwood: <i>Sluškinjina priča</i>	25
8.1. Uloga ženskih likova.....	28
8.2. Pitanje muškog i ženskog glasa u romanu.....	30
9. Zaključak	32
10. Bibliografija	33

1. Sažetak

Ovaj završni rad obuhvaća pojam feminizma te njegov razvoj kroz povijest, odnosno kako su se žene tijekom povijesti borile da bi se oslobodile okova da budu potlačene. O feminizmu se najprije govori kao o političkom pokretu, a zatim se spominje njegov utjecaj na književnost. Nadalje se objašnjava uloga žene u društvu te kasnije koju su ulogu imale u književnosti: u hrvatskoj i svjetskoj književnosti. Zatim se opisuje radnja u djelu *Sluškinjina priča* autorice Margaret Atwood te uloga ženskih likova. Na kraju se iznosi zaključak koji sadrži najvažnije ideje iz svih dijelova rada, a nakon toga se iznosi literatura koja je korištena.

Ključne riječi: Margaret Atwood, feminizam, feministkinje, tijelo, identitet, moć, žena

2. Uvod

Tema ovog završnog rada glasi: *Feminizam i razvoj feminizma u književnosti uz obradu romana Sluškinjina priča Margaret Atwood*. Feminizam je začeo kao feministički pokret koji je u velikoj mjeri utjecao i na književnost. Pojavom feminizma povećava se i broj autorica koje su godinama bile zanemarivane u književnosti. Mnoge se od njih u svojim djelima uključuju u borbu žena za ravnopravnost. Jedna od autorica koja se izdvaja je Margaret Atwood. U njezinom se djelu *Sluškinjina priča* (1985.) jasno vidi položaj žena u to doba alternativne budućnosti 2005. godine; vidi se na što su sve morale biti spremne: bile su ugnjetavane od strane Zapovjednika, koji su ih koristili kao *rasplodne maternice*. Autoričin se feminizam očituje kroz ženske likove. Najjasnije se to očitava u navedenom romanu. Tim je romanom bila neprestano u središtu medijske pažnje, prisutna na naslovnim stranicama novina, časopisa i na televiziji.

Margaret Atwood rođena je 1939. godine u Ottawi. Začetnica je kanadskog ženskog pisanja. Već je odmalena pokazivala izrazitu sklonost ka književnom stvaralaštvu. Njezino se pisanje uglavnom bavi pitanjima feminizma. Napisala je nagrađivane zbirke poezije, kratke priče i romane, uključujući *Igra kruga* (1966.), *Alias Grace* (1996.), *Slijepi ubojica* (2000.), *Oryx and Crake* (2003.). Za nju možemo reći da se u svojim djelima bori za ljudska prava, a jedno od tih je i pravo žena na ravnopravnost. Ona je uvijek iznova propitivala moderni život i rasvjetljavala njegove sustave društvene opresije, seksualne politike i međuljudskih odnosa. U svojim romanima portretira različite ženske likove te se tako suprotstavlja stereotipnim ženskim ulogama u književnim djelima. I u ovom romanu M. Atwood dokazuje zašto je stekla naziv *kraljice distopijskog romana*. Autoričin roman nudi satirični pogled na različite društvene, političke i religiozne trendove SAD-a u 1980-ima.

3. Feminizam

3.1. Pojam feminizma

Pojam *feminizam* nije jednostavno odrediti jednom općeprihvaćenom i općevažećom definicijom zbog svoje složenosti te je stoga opravdano postaviti pitanje što je feminizam. Odgovor na ovo pitanje nije jednoznačan jer možemo pronaći mnogo različitih značenja za pojam feminizam; da je teorija i praksa, pokret i teorija, ideologija, osobno uvjerenje, pojmovni okvir, skup različitih aktivnosti radi unaprjeđenja položaja žena i slično. Bell Hooks, američka autorica i feministkinja, u djelu *Feminizam je za sve* (2000.) daje definiciju da je feminizam pokret za okončanje seksizma, seksističkog izrabljivanja i ugnjetavanja.¹ Većina ljudi ne razumije seksizam ili, ako ga razumije, onda ga ne smatra problemom. Mnogi misle da je u feminizmu riječ samo o zahtjevima žena da budu jednake muškarcima. Feminizam o kojem se najviše čuje prikazuje žene predane prije svega rodnoj jednakosti: jednaka plaća za jednak posao i katkad podjela kućanskih poslova i roditeljstva između žene i muškarca. Budući da naše društvo nastavlja biti prije svega *kršćanska* kultura, mnogo ljudi nastavlja vjerovati kako je Bog zapovjedio da žena bude podređena muškarcu u obiteljskom kućanstvu.² I prije nego se počelo govoriti o rasnom pitanju, crnim je ženama bilo jasno da one nikada neće ostvariti jednakost u postojećem bijelom, prevladavajućem, kapitalističkom patrijarhatu.³

Također, u navedenoj knjizi, B. Hooks daje primjer pobačaja. Ako je feminizam pokret za okončanje seksističkog ugnjetavanja, a oduzimanje ženama reproduktivnih prava jest oblik seksističkog ugnjetavanja, ne može se biti protiv prava na izbor i biti feministkinja. Autorica govori da žena može tvrditi da sama nikada ne bi izabrala pobačaj i istovremeno potvrđivati svoju potporu pravu žena na izbor i zagovarati feminističku politiku.⁴ Žena ne može biti protiv pobačaja i biti zagovaračica feminizma, jer ako je feministkinja podrazumijeva se da glasa za prava žena, a tada je pravo žene i pobaciti. Pobačaj je pravo žene na vlastito tijelo. Feminizam je dosta radikaln, makne li se jedan segment, više se ne možemo nazivati feministima, dakle ne borimo se za sva ženska prava. Feminizam je uvijek reakcija na nepravdu, kritičko stajalište. On postoji od onog trenutka kada se pojavljuje patrijarhalno društvo, od onog trenutka kada je društvo reklo ženi da nešto ne smije i ne zna, samo zato što je žena. Feminizam je sugerirao da svaka žena može biti feministkinja bez obzira na svoje političko uvjerenje.

¹ Hooks, Bell, *Feminizam je za sve: strastvena politika*, Zagreb: Centar za ženske studije, 2005., str. 8.

² Ibid. str. 14.

³ Ibid. str. 16.

⁴ Ibid. str. 18.

Prema B. Hooks, razvojem ženskog izdavaštva, gdje su žene pisale, tiskale i nadzirale proizvodnju na svim razinama, uključujući i marketing, stvoren je prostor za širenje feminističke misli. Feministički je pokret dobio zamah kad se probio u akademske krugove. U učionicama je mladež mogla učiti o feminističkoj misli, čitati teoriju te je primjenjivati u svojim akademskim istraživanjima.⁵

Cilj je feminističke politike okončati dominaciju i dozvoliti ženama da budu svoje, da žive živote u kojima vole pravdu i mogu živjeti u miru.⁶ Neki od svjetskih feminističkih autora i autorica koji su doprinijeli feminističkoj teoriji su Mary Wollstonecraft (*Obrana ženskih prava*, 1792), John Stuart Mill (*Podređenost žena*, 1869.), Simone de Beauvoir (*Drugi spol*, 1949.), Michael Foucault (*Ludilo i bezumlje*, 1961.), zatim već spomenuta i nagrađivana autorica Margaret Atwood (*Sluškinjina priča*, 1985.), Judith Butler (*Nevolje s rodom*, 1990.), Naomi Wolf (*Mit o ljepoti*, 1990.), Bell Hooks (*Feminizam je za sve*, 2000.), Chimamanda Ngozi Adichie (*Purpurni hibiskus*, 2003.).

Muškarci i žene su različiti. Imaju različite hormone i spolne organe, različite biološke sposobnosti. Žene mogu rađati, muškarci ne mogu. Muškarci imaju višak testosterona i općenito su fizički snažniji od žena. 52 posto svjetske populacije čine žene, no na većini pozicija koje donose moć i prestiž nalaze se muškarci. U prošlosti su ljudska bića živjela u svijetu u kojem je tjelesna snaga bila najvažnija karakteristika za preživljavanje, bilo je prikladnije da vodstvo preuzme fizički snažnija osoba. Danas je to nešto drugačije. Osoba koja je kvalificiranija za preuzimanje vodstva ne mora biti fizički snažnijom osobom. To je osoba koja je inteligentnija, koja ima više znanja, kreativnija je i inovativnija. Razvili smo se, no naše ideje o rodu se nisu izrazito razvile.⁷ Previše se vremena provodi učeći djevojčice da se brinu o tome što dječaci misle o njima, no ne učimo ih obrnuto. Dječake se ne uči da se brinu o tome jesu li dopadljivi djevojčicama, nego se previše vremena provodi govoreći djevojčicama kako ne smiju biti ljute, svadljive ili nepopustljive, ali se dječake (ili muškarce) hvali zbog istih tih osobina ili im se oprašta. Chimamanda Adichie, suvremena nigerijska spisateljica, u djelu *Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje* (2014.) govori da se dječake uči da se trebaju bojati straha i slabosti. Uči ih se da skrivaju ono što doista jesu jer moraju biti čvrsti. Najgore što se

⁵ Ibid. str. 36.

⁶ Ibid. str. 36–39.

⁷ Adichie, Chimamanda Ngozi: *Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje*, V.B.Z. d.o.o., Zagreb, 2019., str. 29–30

čini muškarcima je da ih se navodi da misle kako trebaju biti jaki, a djevojčice se odgajaju da se pokoravaju muškarcima. Čim je žena superiornija muškarac se osjeća nekorisno.⁸

Od žene se oduvijek očekivalo, a i danas se očekuje, da teži udaji, odnosno braku i obitelji. Očekuje se da žena donosi životne odluke uvijek imajući na umu da je brak na prvome mjestu. Ako ne ispuni *uvjete* društva, kao što su udaja i djeca smatra se manje vrijednom te da se nije ispunila kao supruga i majka. Ako ispuni te uvjete, društvo će se prema njoj ponašati s poštovanjem. Tako se mlade žene nalaze pod velikim pritiskom od strane obitelji, prijatelja, čak i kolega na poslu. Ako je muškarac neoženjen, to se ne smatra neuspjehom, nego je to tako jer još uvijek nije odabrao onu pravu. Stvarnost je mnogo teža i složenija. Svi smo mi socijalna bića. Jezik braće često je sličniji jeziku vlasništva nego jeziku partnerstva. Djevojke se uče da su u vezama obično one te koje pristaju na kompromise te se odgajaju da jedna drugoj budu konkurencija, u smislu privlačenja pažnje muškaraca. Također se uče da se srame i tjera ih se na osjećaj manje vrijednosti, kao da su krive samim time što su rođene kao žene.⁹ C. Adichie naglašava da će takve razlike, između žena i muškaraca, nestati kada se djevojčice i dječaci odmalena budu drugačije odgajali; u tom smislu da žene budu ravnopravne muškarcima.

3.2. Žene kroz povijest

Povijest žena se mnogo razlikuje od povijesti muškaraca. Kako su povijest pisali muškarci tada se čini da su najveći dio povijesti i činili muškarci. Žene su postojale, ali nisu bile prisutne u *muškim* stvarima, odnosno javnom životu. Bilo je apsurdno da bi jedna žena bilo što radila osim kuhala, prala, rađala i čuvala djecu. Feminizam ustaje protiv podjele rada u svijetu, prema kojoj su muškarci gospodari javne sfere kao što su rad, sport, rat, država, dok žene besplatno obavljaju teške kućanske poslove.¹⁰

Mnoge su žene u povijesti bile izvanredno snažne, odvažne i sposobne. To su bile slavne carice, kraljice, ratnice, učenjakinje, pjesnikinje i slikarice, kao što su primjerice Boadiceja (30. po. Kr.–61. po. Kr.), Murasaki Shikibu (978–1026), Ivana Orleanska (1412–1431), kraljica Elizabeta I. (1533–1603), carica Katarina Velika (1729–1796). One čine skupinu najslavnijih u

⁸ Ibid. str. 35–38.

⁹ Ibid. str. 39–42.

¹⁰ Watkins, Susan Alice, Rueda, Marisa, Rodriguez, Marta: *Feminizam za početnike*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002., str. 3.

povijesti žena. No to su tek istaknute iznimke koje nisu znatnije utjecale na poboljšanje položaja većine potlačenih žena. S pojavom feminizma počinje promjena podređenog položaja žena.¹¹

Do 18. stoljeća europska su društva bila zasnovana na feudalnom sustavu koji su činili kraljevi, plemići, zemljoposjednici i svećenstvo. Vladali su malim obrtnicima, trgovcima i seljacima. Radilo se uglavnom nedaleko od kuće, na polju ili u radionici. Muškarci i žene su radili zajedno premda su im poslovi bili različiti i imali su različitu plaću. To se promijenilo s razvojem manufakture i širenjem gradova kada se rad počeo odvajati od kuće, a muški rad od ženskog rada. Prvi se put u povijesti pojavljuje zamisao o muškarcu kao *hranitelju obitelji* i ženi kao ekonomski ovisnoj *kućanici*.¹²

U Engleskoj je rođena Mary Wollstonecraft (1759–1797), britanska književnica, filozofkinja i rana feministica. Počela je pisati svoju glasovitu knjigu, koju je nasloвила *Obrana ženskih prava* (1792.). U tom su djelu prosvjetiteljske zamisli prvi put primijenjene na položaj žena. Knjiga je doživjela veliki uspjeh od strane publike. Ona je dokazivala da se žene rađaju jednake, no uči ih se da budu podložne i slabe. Nije odobravala podjelu rada između muževa i njihovih žena. Smatrala je i borila se za to da se ženama omogući izobrazba te bi tako, umjesto da budu zatvorene u svojim kućama, radile kao liječnice, vodile seosko gospodarstvo, trgovine i uzdržavale se svojim radom. Predložila je da žene biraju vlastite političke zastupnice, umjesto da muškarci vladaju ženama kako im volja. Mary je umrla 1797. godine rađajući kćer, koja se isto zvala Mary, a koja će se kasnije udati za romantičarskog pjesnika Percyja Bysshea Shelleya i napisati jedno od značajnih djela znanstvene fantastike uopće, *Frankenstein ili moderni Prometej* (1818.).¹³

Francuska je revolucija ponudila ženama priliku da ukinu staro stanje, ne samo na razini pojedinca, nego i na društvenoj razini. Francuski su revolucionari bili podijeljeni na radikalne jakobince, radikalna politička skupina, koji su htjeli svrgnuti monarhiju i žirodince, politička skupina, koji su htjeli ustavnu monarhiju. Jednu su parišku skupinu jakobinaca činile Revolucionarne republikanske građanke. Odijevale su odore, crveno-bijele prugaste hlače i crvene *kape slobode*, a na svojim su prosvjedima nosile oružje. Tražile su glasačko pravo za žene i pravo na najviše građanske i vojne službe u novoj Republici. S druge strane pod žirodinskom vlašću Skupština je donijela zakon o razvodu braka koji je išao u prilog ženama.¹⁴

¹¹ Ibid. str. 4.

¹² Ibid. str. 8.

¹³ Ibid. str. 12–19.

¹⁴ Ibid. str. 20–23.

Borba za prava žena u Sjedinjenim Američkim Državama vodila se na drukčiji način nego u Francuskoj. U SAD-u je ženama, bjelkinjama i crkinjama, pokret za ukidanje ropstva omogućio da se politički organiziraju protiv tlačenja. Crkinje su svoj život stavljale na kocku na *podzemnim putovima*, tajnom kanalu za bijeg iz južnih država na Sjever. Neke od američkih potlačenih ropkinja koje su se borila za ženska prava bile su: Harriet Tubman (1823–1913), Ellen Craft (1826–1891), Sojourner Truth (1775–1875). One su bile čvrste i neustrašive žene. H. Tubman je postala jednom od najpoznatijih vođa. Unatoč opasnostima, oslobodila je više od tristo robova. Odvela je na slobodu mladiće i žene s dojenčadi i malom djecom. E. Craft je u svojim dvadesetima otišla iz kuće i našla za sebe kolibu, zarađujući kruh šivanjem haljina. U Georgiji, američkoj saveznoj državi, vodila je školu za crnačku djecu, dok je S. Truth postala uličnom propovjednicom i počela je držati niz govora protiv ropstva i za prava žena.¹⁵

Industrijska revolucija i bogatstvo britanskoga imperija stvorili su sredinom 19. stoljeća vojsku zaposlenih žena: tvorničkih radnica, švelja, modistica, sluškinja i guvernanta. U prethodnim su stoljećima žene obično radile kod kuće. Bile su nadzirane očevima ili muževima, na polju, u obrtničkoj radionici ili kućnoj radinosti. U tvornicama su djevojke radile jedne uz druge. Većina zaposlenih žena u to su doba bile sluškinje, koje su radile pod budnim okom poslodavaca. Radile su više i za manje novca nego tvorničke radnice. Sva su radna mjesta za žene bila nesigurnija, manje plaćena i nepouzdanija od muških. Mogle su samo maštati o karijeri i obrazovanju. Najviše čemu su se mogle nadati bio je brak. Biti udana, to je bilo zanimanje za ženu. Izvan četiri zida, za ženu u svijetu nije bilo mjesta. Udane su žene prije bile više zatočenicama kuće, dok su one neudane imale barem pravo na vlastitu zaradu i imovinu, ali su udajom to pravo izgubile. Sve što bi žena zaradila u braku pripadalo bi mužu. John Stuart Mill, britanski filozof, u djelu *Podređenost žena* (1869.) dokazuje da su muškarci i žene u biti jednaki. Njihove se različite sposobnosti mogu objasniti golemim razlikama u načinu odgoja i obrazovanju. Podržao je borbu žena za jednaka prava na radu, u obrazovanju, u pogledu vlasništva i glasačkog prava.¹⁶

Godine 1918. žene starije od trideset godina dobile su pravo glasa. One su u 19. stoljeću dobile pravo glasa ne samo u Britaniji, nego i u mnogim drugim zemljama diljem svijeta kao što su: Kanada, SAD, Njemačka, Švedska, Norveška, gdje je Henrik Ibsen, norveški književnik, u svojim dramama *Nora ili Lutkina kuća* (1879.), *Divlja patka* (1884.), *Hedda Gabler* (1890), prosvjedovao protiv podređenog položaja žena. Nadalje, i u drugim su se zemljama kao što su

¹⁵ Ibid. str. 28–34.

¹⁶ Ibid. str. 54–61.

Indija, Indonezija, Japan, Kina, Australija, Brazil i Argentina, ženske aktivistkinje borile za prava žena. Borile su se protiv poligamije, prisilnog braka, kolonijalnog tlačenja i zalagale se za pravo žena na školovanje.¹⁷

Tijekom 1880-ih Darwinova se teorija evolucije, kao i otkriće nove znanosti antropologije, prvi put mogla primijeniti za objašnjenje kako su žene postale podređene muškarcima. Počinju se pisati knjige u kojima autori progovaraju o feminizmu i ženama. Pišu o položaju žena u društvu te o njihovim pravima. Friedrich Engels, revolucionarni socijalist, pisac i aktivist, odlučno je zagovarao ženska prava općenito i glasačko pravo žena. U svojoj knjizi *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i obitelji* (1884.) Engels je na temelju etnografske i povijesne građe pokazao da žene nisu uvijek bile u društvenom podređenom položaju. Engels se služio građom iz drevnih keltskih, germanskih i irokeških plemenskih zajednica. U brakovima vladajuće klase, muž je bio ženin vlasnik, kao i vlasnik svojih ropkinja. Odlučivao je o njezinu životu, smrti, ali i o njezinoj plodnosti. Pokrivanje velom, skrivanje od pogleda, kult djevičanstva i smrtna kazna za ženski preljub (za muški nikada), sve su to dokazi nadzora muškaraca nad ženinim životom, slobodom kretanja, spolnošću i smrću.¹⁸

Kada je došao Drugi svjetski rat, sva su se pravila promijenila. Kad su muškarci krenuli u rat, sedam milijuna žena u SAD-u se prvi put zaposlilo. Žene su radile poslove koji nisu za njih, kao što su kovači, tokari u građevinskim postrojenjima, gradile su brodove, proizvodile zrakoplove i tenkove. Kada je 1945. godine završio rat, četiri od pet žena htjele su nastaviti raditi, ali su muškarci bili protiv toga. Reklame i filmovi su se urotili protiv žena ne bi li ih uvjerali da im je najbolje ostati kod kuće. Govorilo se da su loše majke krive za kriminal, delinkvenciju, alkoholizam i za muške seksualne smetnje, nesposobnost i homoseksualnost. Žene polako dobivaju pravo glasa i pravo izbora. Pišu se knjige koje i danas imaju veliki značaj: Simone de Beauvoir *Drugi spol*. Jedna hrabra žena Rosa Parks je pokrenula pokret za građanska prava crnaca. Žene su se počele sastajati u grupama za *osvješćivanje*. Ozračje je na takvim ženskim skupovima bilo drukčije, opuštenije. Kad nije bilo muškaraca, žene su mogle slobodnije govoriti i više su otkrivale o sebi.¹⁹ Žene su dobile pravo da budu birane. Tako je Margaret Thatcher bila prva žena premijerka. Izabrana je na temelju programa za koji se zalagala: bolje zdravstvene i socijalne usluge, veća prava na radu i otvorenoj, skrbnoj

¹⁷ Ibid. str. 79.

¹⁸ Ibid. str. 82–84.

¹⁹ Ibid. str. 96–106.

zajednici.²⁰ Mnogo toga se promijenilo od kad je Mary Wollstonecraft počela pisati o feminizmu.

4. Žensko pismo

4.1. Žene u književnosti

U zadnjih se sto godina dosta raspravljalo o ženama i o njihovom položaju u društvu. Društvo je uglavnom bilo zasnovano na muškom mišljenju, znanosti, religiji, filozofiji, književnosti. Žena je bila samo objekt, nešto manje vrijedno. Snosile su krivnju ako nisu mogle roditi, ako su bile neplodne, ako su rodile kćer umjesto sina. U svim sferama života, žene su bile nekoliko koraka iza muškaraca. Žensko je pismo usko vezano uz pojavu feminizma kao pokreta kojemu je cilj omogućiti ženama pravo glasa te da budu ravnopravne muškarcima. Zahvaljujući tom pokretu žene su se polako pojavljivale na svjetskoj sceni, bile slavne vladarice, političarke pa čak i književnice. Žele pisati djela različita od onih koje pišu muškarci kako bi pokazale razliku, ali ujedno žele biti i jednakovrijedne. Tlačene i omalovažavane, žene su pokazale volju da uspiju.

Krajem 1970-ih pojavile su se tri velike studije o spisateljicama kao dijelu specifično ženske književne tradicije: *Literary Women* (1976.) autorice Ellen Moers, *Njihova književnost* (1977.) autorice Elaine Showalter i *The Madwoman in the Attic* (1979.) autorice Sandre Gilbert i Susan Gubar. Te tri knjige predstavljaju sazrijevanje angloameričke feminističke kritike. Sve tri knjige nastoje odrediti karakteristično žensku književnu tradiciju. Djelo autorica Sandre Gilbert i Susan Gubar *The Madwoman in the Attic (Luđakinja u potkrovlju)* predstavlja feminističku čitanku o najznačajnijim spisateljicama 19. stoljeća: Jane Austen, Mary Shelley, sestre Brontë, George Eliot, Elizabeth Barrett Browning, Christina Rossetti, Emily Dickinson. Svima njima se te dvije kritičarke bave. Gilbert i Gubar jasno pokazuju kako se u 19. stoljeću *vječno ženstveno* zamišljalo kao vizija anđeoske ljepote i ljupkosti. Idealna je žena pasivno, poslušno te prije svega nesebično stvorenje. No iza anđela vreba i *čudovište*. Čudovišna je žena za Gilbert i Gubar dvolična, upravo stoga što ima nešto za pričanje. Uvijek postoji mogućnost da će se odlučiti ne ispričati ili ne ispričati drukčiju priču.²¹

²⁰ Ibid. str. 130.

²¹ Moi, Toril, *Seksualna/tekstualna politika*, AGM, Zagreb, 2007, str. 79–87.

Termin *žensko pismo* francuske teoretičarke Helene Cixous često se spominje, ali se danas rijetko upotrebljava u svom izvornom značenju tekstova koji rade na stvaranju binarne opreke muško – žensko, pri čemu nije važan spol autora ili autorice nego vrsta pisanja.²² Jedna od istaknutih autorica koja se često naziva feminističkom autoricom je Margaret Atwood. Ona iskazuje da su žene potpuna ljudska bića. Kaže da muškarci i žene nisu jednaki ako jednaki znači potpuno isti.²³

Neke od svjetskih autorica i autora u čijim djelima većinom žene nose glavne uloge su Jane Austen djelom *Ponos i predrasude* (1813.), Charlotte Brontë romanom *Jane Eyre* (1847.), Gustave Flaubert romanom *Gospođa Bovary* (1856.), Henry James romanom *Portret gospođe* (1881.), Karen Blicken (Isak Dinesen) djelom *Moja Afrika* (1937.), Henri – Pierre Roché s knjigom *Jules i Jim* (1953.), Saul Bellow djelom *Herzog* (1964.), te mnoga druga književna djela. U tim se djelima većinom govori o ljubavnim jadima koje su zadesile glavne likove (žene). Zbog toga upadaju u duševne krize zbog ljubavi, ali i zbog novčanog stanja i u potrazi su za srećom. Neka djela imaju sretan kraj kao što je to primjer romana *Jane Eyre*, dok neka završavaju tragično kao što je *Gospođa Bovary*.²⁴

Što se tiče hrvatske književne scene i tu imamo mnogo hrvatskih književnica koje su se istaknule svojim radom i koje su se zavidno ostvarile kao spisateljice ili autorice. Neke od hrvatskih književnica koje su označile našu književnost: Cvijeta Zuzorić (1552–1648) Ana Katarina Frankopan Zrinski (1625–1673), Jagoda Truhelka (1864–1957) Ivana Brlić-Mažuranić (1874–1938), Vesna Parun (1922–2010). Sve su one stvarale u različitim vremenima. Dug je niz onih koji su po uzoru na oca hrvatske književnosti (Marka Marulića) neka od svojih djela posvetili upravo ženama. Nakon *Judite* slijedile su *Robinja*, *Jeđupka*, *Mandalijena pokornica*, *Dubravka*, *Sveta Rožalija*, *Teuta*, *Leda*, *Glorija* i druge. Te su žene zabilježene po idejama koje su utjelovljavale, žanrovskim obrascima koje su iskušavale i autorima kojima su pripadale.²⁵

Prvi ozbiljan, teorijski relevantan osvrt na roman posvećen je ženama Madame de Staël i George Sand. Od žena se nije zaziralo ni u renesansnom Dubrovniku, premda su sve dubrovačke pjesnikinje ostale duboko u sjeni poetese i skladateljice Cvijete Zuzorić. Zdenka

²² Ibid. str. 144.

²³ Margaret, Atwood, Riječi su moć, voxFemine: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/margaret-atwood-rijeci-su-moc/> (18. 06. 2020.)

²⁴ Čačinović, Nadedžda, *Vodič kroz svjetsku književnost za inteligentnu ženu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007., str. 7–61.

²⁵ Dujić, Lidija, *Ženskom stranom hrvatske književnosti*, Mala zvona d.o.o., Zagreb, 2011., str. 13–15.

Marković, hrvatska književnica i prevoditeljica, smatrala je da je Cvijeta, za svog boravka u Dubrovniku, sigurno bila privlačno središte kulture, iako nema nigdje njezinih pjesama niti njezinih melodija. Ono što je ostalo je njezina ljepota na nekoliko portreta. Na jednom od njih ju je nama nepoznat talijanski slikar, prikazao kao Sibilu – proročicu i pjesnikinju. Sibila će se pojaviti i u ozaljskome književnome krugu gotovo stoljeće poslije kao literarni proizvod. Sibila ili knjiga gatalica pripisuje se danas mužu Katarine Zrinski, Petru Zrinskom.²⁶

Povijest se hrvatske književnosti susreće s pitanjem početka. Barokno je razdoblje označila Ana Katarina Frankopan Zrinski. Odigrala je tragičnu ulogu heroine, utamničenice, supruge, majke i sestre. Pomogla je da se objavi molitvenik, hrvatskog pisca, Nikole Dešića *Raj duše* (1560.). Potom je isusovac Baltazar Milovec posvetio molitvenik *Dvojdušni kinč* (Beč, 1661.), a zatim je ona sama u Ozlju prevela molitvenik s njemačkoga jezika i tiskala ga u Veneciji 1661. godine pod naslovom *Putni tovaruš*.²⁷

Katarina Patačić je središnja ličnost sjevernokajkavskog baroka. Obrazovana je i darovita žena. Unatoč brojnim životnim nedaćama, u povijesti je hrvatske književnosti zabilježena kao autorica prve izrazito svjetovne kajkavske pjesmarice. *Pesme horvatske* (1781.) intimistički su kanconijer namijenjen skupnoj recepciji prvenstveno ženske publike, a njegova posebnost proizlazi iz koncepcije lirskoga subjekta koji se iskazuje naizmjenično muškim i ženskim glasom.²⁸

Jedina žena u kolu hrvatskih preporoditelja koja se usudila pisati knjige bila je Dragojla Jarnević. Prva je u hrvatsku književnost uvela motiv zaposlene žene. Svojim je autobiografskim dnevničkim zapisima anticipirala žensko pismo. Autorica je jednog od prvih romana u hrvatskoj književnosti *Dva pira* s tematikom iz revolucionarne 1848. Pisan u tradiciji romantizma izlazio je u nastavcima u *Domobranu* 1864. Napisala je pedesetak uglavnom domoljubnih i ljubavnih pjesama, nekoliko članaka o učiteljima i odgoju mladeži, neobjavljene i neprikazane drame: *Veronika Desinićeva*, *Marija kraljica ugarska*, *Duvna* te petnaest pripovijedaka.²⁹

Dječjom se književnošću bavila Jagoda Truhelka. Utjecaj šenoinske škole povijesnoga romana prepoznajemo najizrazitije u Truhelkinu romanu *Vojača* (izlazi u nastavcima u *Nadi* 1899. godine). Truhelka je stvorila kompleksnu povijesnu sliku Bosne 15. stoljeća izlažući je kroz rakurs ljubavne priče između kralja Stjepana Tomaša i seljanke Vojače. Mjesto prve

²⁶ Ibid. str. 16–17.

²⁷ Ibid. str. 28.

²⁸ Ibid. str. 29.

²⁹ Ibid. str. 30–31.

pripovjedačice za djecu poslije Ivane Brlić-Mažuranić, Jagoda Truhelka zavrijedila je trilogijom *Zlatni danci* (1918.), *Bogorodičine trešnje* (1929.) te *Crni i bijeli dani* (1944.). Truhelka se opredijelila za realni dječji svijet svakodnevice bez velikih događanja, te za formu pripovijetke koja se temelji na anegdoti i zajedničkim dječjim likovima.³⁰

Truhelkinom suvremenicom Ivanom Brlić-Mažuranić započinje hrvatska dječja književnost. Napisala je zbirke pripovijedaka *Valjani i nevaljani* (1902.), *Škola i praznici* (1905.), *Slike* (1912.). Njezino je najpoznatije djelo dječji roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913.). Napisala je također zbirku od osam pripovijetki/bajki *Priče iz davnine* (1916.). Antun Gustav Matoš, središnja figura hrvatske moderne, *Hlapića* je nazvao biserjem, malim remek-djelom, koga je mogao napisati samo genij hrvatske majke.³¹

Istom vremenu pripada i Marija Jurić Zagorka, prva profesionalna novinarka i najčitanija hrvatska književnica. Njezina je bibliografija žanrovski raznolika. Neka od njezinih djela su: *Grička vještica* (1912–1914), *Kći Lotrščaka* (1921–1922), *Plameni inkvizitor* (1928–1929), *Gordana* (1934–1935), *Vitez slavonske ravni* (1937–1938), *Jadranka* (1953.). M. J. Zagorka je tvrdila da su njezini romani *priprosto novinsko štivo za puk*. Objavljivala je crtice, humoristične skice, kraće autobiografske zapise i podliste. Surađivala je i u najuglednijim časopisima toga doba *Vijencu* (1993.) i sarajevskoj *Nadi* (1895.).³²

Književnica Vesna Parun prisutna je u našoj književnosti ljubavnom, antiratnom, socijalnom i satiričnom poezijom, više od pola stoljeća i s tridesetak objavljenih knjiga. Poezija joj je bila sredstvo izražavanja. Književna kritika žestoko je napadala njezine prve knjige *Zore i vihori* (1947.) te *Pjesme* (1948.). Pisala je i objavljivala zbirke *Crna maslina* (1955.), *Ropstvo* (1957.), *Pusti me da otpočinem* (1958.), *Ti i nikad* (1959.) u kojima se potvrđuje kao pjesnikinja zaokupljena ljubavlju i koje su joj priskrbile veliku popularnost.³³

Kao jaka književna osobnost potvrdila se Sunčana Škrinjarić. Objavila je za djecu više naslova: *Kaktus bajke* (1970.), *Dva smijeha* (1973.), *Zmaj od stakla* (1975.), *Slikar u šumi* (1985.). Antologijski je primjer priča *Plesna haljina žutog maslačka* (1951.). Njezin je književni opus razvrstavan prema čitateljskom uzrastu.³⁴

³⁰ Ibid. str. 34–36.

³¹ Ibid. str. 36–37.

³² Ibid. str. 42–43.

³³ Ibid. str. 57–58.

³⁴ Ibid. str. 61.

U hrvatskoj književnosti također zauzimaju mjesto Irena Vrkljan, Slavenka Drakulić i Dubravka Ugrešić. Književni rad Irene Vrkljan može se podijeliti u dva razdoblja: prvo zagrebačko, a drugo berlinsko. Slavenka Drakulić postala je medijski najutjecajnija zagovornica feminističkih ideja u nas. U njezinim se romanima spajaju sve temeljne odrednice ženskog teksta: ženski glas iz ženske vizure pripovijeda o specifično ženskom iskustvu.³⁵

U opusu Dubravke Ugrešić, gotovo i nema knjige u kojoj književnost ne tematizira samu sebe te upućuje na izvanknjiževnu zbilju. Osim romana i knjiga eseja *Proza za prozu* (1978.), *Štefica Cvek u raljama života* (1981.), *Život je bajka* (1983.), *Američki fikcionar* (1993.), *Zabranjeno čitanje* (2002.), *Nikog nema doma* (2005.), *Baba Jaga je snijela jaje* (2008.), objavila je i knjige za djecu *Mali plamen* (1971.), *Filip i srećica* (1976.), *Kućni duhovi* (1988.). U zbirci eseja *Zabranjeno čitanje* govori o piscima, je li profesija na umoru, što znači biti pisac u vremenu industrijske proizvodnje knjiga, za čiju prodaju ime izdavača često ima veću važnost od imena autora, te kako funkcionira suvremena industrija knjige. Autorica daje uvid u problem pisanja i izdavanja knjige. Govori da postoji mnogo priručnika kako pisati. U eseju navodi razloge zbog kojih vrijedi biti baš hrvatskim, a ne nekim drugim književnikom (zbog jezika, fleksibilnosti, otvorenosti, značenja, morala).

Ostale autorice koje trenutno djeluju u Hrvatskoj, a povezane su s feminističkom mišlju su: Lada Čale – Feldman, Andrea Zlatar, Nadežda Čaćinović, Dubravka Oraić Tolić, Ana Tomljenović.

Žensko je pismo zaživjelo kako u svijetu tako i u hrvatskoj književnosti. Ono je zaživjelo i postalo je pismo razlike koje omogućuje spisateljicama da putem pisanja skrenu pozornost na to što znači biti žena i da se izbore za to da se ženina različitost od muškarca počne shvaćati kao posebnost.

³⁵ Ibid. str. 62–63.

5. Odnos spola i roda

S pojavom feminizma dolazi do osvještavanja mnogih dotad zanemarenih problema. Jedan je od njih shvaćanje spola i roda. Žene su taj odnos počele shvaćati kao bitnu značajku. Uloge se definiraju tokom djetinjstva stoga je odgoj najvažniji i najutjecajniji. Neke su se razlike toliko ustalile da su nažalost postale potpuno normalnima i prirodnima, kao na primjer da se ružičasta, crvena ili žuta boja više vežu za djevojčice nego za dječake, dok se za njih više veže plava ili zelena boja. Žena je *odgajana* prema pravilima koje je odredilo muško društvo. Iz svega ovoga proizlazi da je žena biće koje je potrebno muškarcu jedino ako ga kroji prema svojim potrebama.

Nigerijska spisateljica Chimamanda Ngozi Adichie u djelu, *Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje*, navodi da je problem s rodom u tome što on propisuje kakvi bismo trebali biti umjesto da izrazi znanje o tome kakvi mi jesmo. Bili bismo puno sretniji i slobodniji, kada bismo bili ono što istinski jesmo.³⁶ Razumijevanje spola i roda pomaže nam u boljem razumijevanju sebe i svijeta oko nas.

Judith Butler, američka filozofkinja, u djelu *Nevolje s rodom* (1990.) kaže da rod nije ni posljedica spola ni tako čvrst kao spol. Ako su rodovi kulturalna značenja što ih pretpostavlja spolno tijelo, tada se ne može reći da rod proistječe iz spola. Ako su spolovi naizgled binarni po svojoj morfologiji i građi, nema razloga pretpostaviti kako bi trebala ostati i dva roda.³⁷

Samo po sebi tijelo je konstrukcija, kao i nebrojena tijela koja broje područje subjekata dospjelih u rod. Neki feministički teoretičari tvrde da je rod odnos, tj. skup odnosa, a ne pojedinačno svojstvo. Drugi će reći, slijedeći Simone de Beauvoir, da je jedino ženski rod obilježen, da su univerzalna osoba i muški rod isto, pa time određuju žene s obzirom na njihov spol, a muškarce uzdižu kao nositelje univerzalne osobnosti koja transcendirira tijelo. Žene su spol koji nije jedan. Ženski je spol ono neograničivo i neodredivo. Za Simone de Beauvoir žene su određene kao Drugo.³⁸

Michel Foucault, francuski filozof, kaže kako je kategorija spola sama konstruirana kroz povijesno specifični oblik spolnosti. U Jacquesa Lacana, francuskoga psihoanalitičara, muški

³⁶ Adichie, Chimamanda Ngozi: *Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje*, V.B.Z. d.o.o., Zagreb, 2019., str. 43.

³⁷ Butler, Judith, *Nevolje s rodom; Feminizam i subverzija identiteta*, Ženska infoteka, Zagreb, 2000., str. 22.

³⁸ Ibid. str. 24.

je *subjekt* fiktivna konstrukcija koju proizvodi zakon koji zabranjuje rodoskvruće i nameće vječno promicanje heteroseksualizirajuće želje. Žensko nikada nije obilježjem subjekta.³⁹

Kao supruge, žene ne samo da osiguravaju reprodukciju imena, nego i uspostavljaju simbolički odnos među klanovima muškaraca. Žena se u braku kvalificira ne kao identitet, nego kao relacijski termin koji i dijeli i vezuje različite klanove uz zajednički diferenciran patrilinearan identitet.⁴⁰

M. Foucault uvodi obratan diskurs u kojem se spol uzima kao učinak, a ne kao uzrok. Umjesto spola kao izvornoga i kontinuiranoga uzroka i znaka tjelesnih uroda predlaže seksualnost kao otvoren i složen povijesni sustav diskursa i moći koji stvara pogrešno imenovanje spola.⁴¹

U djelu *Drugi spol* Simone Beauvoir je napisala poznatu izjavu da se „ženom ne rađa, nego postaje“. Ta je izjava na prvi pogled čudna i besmislena, jer kako se postaje ženom ako sve vrijeme niste žena? I tko je taj koji postaje? Postoji li neko ljudsko biće koje postaje svoj rod u nekom vremenskom trenutku? S. de Beauvoir je mislila reći samo to da je kategorija žena promjenjivo kulturalno postignuće, skup značenja što se preuzima ili prihvaća u kulturalnom polju te da se nitko ne rađa s rodom, rod se uvijek stječe. Spol ne uzrokuje rod, a rod se ne može razumjeti kao odraz ili izraz spola. Spol je za S. de Beauvoir uvijek faktičan, a rod stečen.⁴²

Tu je tezu Monique Wittig, francusko-američka književnica, spomenula u članku, objavljenom u *Feminist Issues*. Postavila je dvije tvrdnje: jedna, da kategorija spola nije ni nepromjenjiva ni prirodna, nego je specifična politička uporaba kategorije prirode koja služi svrhama reproduktivne spolnosti. Nema razloga da se ljudska tijela dijele na muški i ženski spol, osim zato što takva podjela odgovara ekonomskim potrebama heteroseksualnosti. Za nju nema razlike između spola i roda. Kategorija je spola rodno obilježena kategorija, ali ne prirodna. Sljedeća tvrdnja glasi da lezbijka nije žena. Po M. Wittig žena postoji samo kao termin koji stabilizira i konsolidira binarni i opozicijski odnos prema muškarcu. Taj je odnos heteroseksualnost. Lezbijka transcendirira binarnu opreku između žene i muškarca. Lezbijka nije

³⁹ Ibid. str. 44.

⁴⁰ Ibid. str. 50.

⁴¹ Ibid. str. 100.

⁴² Ibid. str. 115.

ni žena ni muškarac. Ona nema spol, ona je izvan kategorije spola. Tako bismo mogli reći da se za M. Wittig, ženom ne rađa, nego se postaje ženom.⁴³

Ono što je najvažnije je naš stav, naš pogled na stvari. Trebali bismo u odgoju djece više usredotočiti pažnju na njihove sposobnosti i interese nego na rod. Problem je s rodom u tome što on propisuje kakve bi žene trebale biti umjesto da izrazi znanje o tome kakve one jesu. Žene i djevojke bi bile sretnije i slobodnije kad bi bile ono što uistinu i jesu, kad ne bi osjećale težinu rodnih očekivanja. Postoji problem kako danas definiramo rod i to se mora promijeniti.

⁴³ Ibid. str. 116.

6. Tijelo

Žene su bile različito promatrane tijekom različitih faza povijesti, od antike pa sve do suvremenog doba. U povijesti je muškarcima seks stoljećima služio i za kažnjavanje žena. Ženama koje se oporavljaju od traume silovanja treba pružiti ljubav, potporu i razgovor. Umjesto toga suočavaju se s pravnim sustavom koji krivnju svaljuje na njih same. Uvijek je žena sve to sama izmislila. Čini se da se prema zakonu silovanje događa samo kad potpuni neznanac napadne potpunu djevicu. Mladim ženama i djevojkama, osobito tinejdžericama, neprestano se nameće natjecanje u ljepoti, da svoja tijela prosuđuju i kritiziraju izvana, onako kako ih vide muškarci, i da ne slušaju kako se njihovo tijelo osjeća iznutra. Brine ih da li su našminkane, da li im je frizura uredna i lijepa, da li su lijepo obučene. Djevojke, a i žene se nameću jedna s drugom za odobravanje muškaraca. Opsjednute su svojim tijelom na način da preispituju svoje trbuhe, grudi, ruke, stražnjice. Mnoge žene u tinejdžerskoj dobi počinju same sebe mrziti jer gotovo nema žene koja ne misli da s nekim dijelom njezina tijela nešto ne valja. Mnoge od njih imaju i prehrambene poremećaje. Ženska kultura, ljubav i solidarnost su načini u kojima se šteta može pokušati popraviti i pomoći ženama da same sebe počinju ponovno cijeniti i voljeti.⁴⁴

Tijekom hipijeuskog razdoblja 1960-ih godina ljubav je bila slogan popularne kulture i izražavala se kroz seks. Senzualnost, razuzdanost i zaigranost bili su u modi.⁴⁵ Intima upućuje na ono što je nutarnje i duboko. Ona obvezuje ne samo ono što dijelimo s bližnjima, već i ono što ne dijelimo, i ono što svatko od nas ne zna o samome sebi. Intima omogućuje svakom ljudskom biću da se zakloni. Ako postoji nešto intimno što se nastoji zaštititi stidom onda je to seksualnost. U seksualnosti pojedinac ostvaruje susret. Francuska spisateljica Catherine Millet u knjizi *Seksualni život* (2001.) govori o svojoj seksualnoj povijesti, od djetinjstva pa do odrasle dobi. Ona se nudi da je pročitaju kao *otvorenu knjigu*.⁴⁶ O seksualnom je iskustvu također pisala kanadska spisateljica Nelly Arcan.

Do sredine 1960-ih pornografija je bila prvenstveno muško iskustvo. Ženski kontakt s pornografijom bio je ograničen na naslovnice muških časopisa na kioscima. U 1970-ima, pornografija ljepote zakoračila je u žensku kulturnu sferu. Kako su žene postajale slobodnije,

⁴⁴ Watkins, Susan Alice, Rueda, Marisa, Rodriguez, Marta: *Feminizam za početnike*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002., str. 136–139.

⁴⁵ Wolf, Naomi, *Mit o ljepoti; Kako se prikazi ljepote koriste protiv žena*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2008., str. 158.

⁴⁶ Marzano, Michela, „Opscenost: Pornografija ili iscrpljivanje želje“, u: *Europski glasnik*, broj 11, Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2006., str. 817–826.

postajala je slobodnija i pornografija. Playboy se počeo izdavati 1958. godine. Tijekom desetljeća u kojemu su žene počele politički promišljati o ženskosti, popularna kultura je definirala nježan i intiman seks kao dosadan.⁴⁷

O pornografiji se nije samo pisalo, snimali su se i video uradci. Iako su prvi pornografski filmovi, kao sekvence od nekoliko minuta, nastali istodobno kada i sama kinematografija, tek je početkom 1970-ih godina, najprije u Americi, a potom i u Europi, počela rasti pornografska industrija. 1972. godine Gerard Damiano, američki redatelj filmova, snimio je film *Duboko grlo*. Bio je to prvi veliki uspjeh. Nakon razdoblja od 1975. do 1978. uslijedio je pad proizvodnje pornografskih filmova. 1985. godine u Francuskoj Canal+ prikazuje svoj prvi film označen oznakom X, i pornografija se pretvorila u obično proizvod za masovnu potrošnju.⁴⁸

U klasičnim je pornografskim filmovima žena ta koja je uvijek na *raspolaganju*, spremna je za bilo kakvu seksualnu uporabu, ona traži samo da bude zadovoljena. Muškarac je uvijek spreman odgovoriti na ženski poziv, koristi je prema vlastitoj želji, ali je istodobno uvijek može zadovoljiti.⁴⁹

U suvremenim je X videosnimkama najbitnije da se aktualizira užitak. U ovim je filmovima najvažnije da se pokažu tijela tijekom seksualnog čina, planovi seksa, kako bi se pokazala unutrašnjost ženskoga tijela i sam čin u svojoj trivijalnosti. U pornografiji je sve dozvoljeno, ništa ne smije biti zabranjeno. Pojedinci su prikazani kao roba koja uživa u nanošenju boli, kao seksualni objekti koji se mogu vezati, sjeći, sakatiti ili raniti. Tijelo *uživa* na ekranu, ali *lažno*, samo za gledatelja.⁵⁰

Muškarci su nadzirali ženinu plodnost i njenu spolnost. Imali su predrasude oko ženskog liječničkog pristupa rađanju i kontrole plodnosti. Postoje opisi načina pobačaja u pet tisuća godina starim kineskim liječničkim tekstovima, u grčkoj i rimskoj literaturi i u arapskim raspravama o liječenju. Primalje, iscjeliteljice i „mudrakinje“ bile su u tzv. primitivnim društvima ugledne osobe. U srednjovjekovnoj su Europi primalje stvorile prirodno ljekarništvo utemeljeno na biljnim pripravcima. Postojala su dakako i kontracepcijska sredstva. Poput današnje dijafragme upotrebljavale su se pločice od rastopljenog voska. Tisućljećima su se

⁴⁷ Wolf, Naomi, *Mit o ljepoti; Kako se prikazi ljepote koriste protiv žena*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2008., str. 158.

⁴⁸ Marzano, Michela, „Općenost: Pornografija ili iscrpljivanje želje“, u: *Europski glasnik*, broj 11, Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2006., str. 832–833.

⁴⁹ Ibid. str. 836.

⁵⁰ Ibid. str. 840–842.

upotrebljavali prezervativi od različitih materijala. Ubrzo su primalje i iscjeliteljice bile isključene iz liječničke profesije. Sve do kraja 19. stoljeća nisu smjele u medicinske škole, na sveučilišta i u znanstvene laboratorije.⁵¹

U stoljećima muške vladavine pobačaj je prvi put službeno zabranjen sredinom 19. stoljeća u Europi i Americi. Rađanje više nije bilo nešto što žene čine, nego nešto što im se događa. Sada su muški stručnjaci zapovijedali maternicom, a sve više porođaja u bolnicama bilo je uzrokom sve većeg neznanja. U bolničkom procesu rađanja zahtijevalo se od žene da leži na leđima, ošamućena i zastrašena jakim lijekovima, pričvršćena mnoštvom žica. Sve se urotilo kako bi žena bila neaktivna. Feministice su pokušavale ženama vratiti prava vezana za porođaj. Željele su im omogućiti normalno rađanje bez ikakvih sprava ni mučenja. Smatrale su da ne treba ležati na leđima prilikom rađanja, nego da postoje bolji, aktivniji položaji jer ležanje na leđima stvara strah i osjećaj bespomoćnosti. Zahvaljujući velikim kampanjama, pobačaj je tijekom 1970-ih legaliziran u mnogim zemljama Europe i Sjeverne Amerike, premda pravo na konačnu odluku obično pripada liječniku.⁵²

Za ženu se smatralo da mora biti lijepa te da mora paziti na svoj izgled jer se to od nje očekuje. Muškarci promatraju žene, a one promatraju kako ih se promatra. To određuje i odnose muškaraca i žena i odnos žena prema sebi. Kultura stvara stereotipe o ženama svodeći ženstvenost na ljepotu bez pameti ili pamet bez ljepote, dakle žene se svrstava u izrazito lijepe ili izrazito pametne. Ženski su časopisi pratili napretke ženskog pokreta i istodoban razvoj mita o ljepoti. Časopisi su se morali pobrinuti da se čitateljice ne emancipiraju i izgube zanimanje za ženske časopise. Kasnije je stručnost ženskih časopisa odjednom postala nevažna. Ženska mistika je nestala, jedino što je ostalo bilo je tijelo. Na žene duboko utječe ono što im njihovi časopisi govore ili ono što vjeruju da im govore. Žene na aspekte mita o ljepoti u časopisima reagiraju i zato jer je uljepšavanje važan i ugodan dio ženske kulture. Žene se mogu prezirati ako izgledaju *predobro* i biti odbačene ako izgledaju *prerušno*.⁵³

Asimetrija mita o ljepoti govori muškarcima i ženama laži o njihovim tijelima da bi i dalje bili seksualno otuđeni. Žene su, kako kaže Naomi Wolf, američka feministička autorica, u djelu *Mit o ljepoti* (1990.), *osjetljivi* spol. Ne smiju skidati majicu bez obzira na vrijeme zato što su njihove bradavice seksualne. Muške su bradavice također seksualne, ali ih ne prekrivaju

⁵¹ Ibid. str. 152–153.

⁵² Ibid. str. 154–159.

⁵³ Wolf, Naomi, *Mit o ljepoti; Kako se prikazi ljepote koriste protiv žena*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2008., str. 75–94.

odjećom u vrijeme visokih temperatura. N. Wolf nadalje izjavljuje da su žene ružne kada dobiju strije. Ukratko, ženino je tijelo *nesavršeno* i trebala bi sakrivati veći dio svoga tijela, dok kod muškaraca nije tako. Žene također mogu komentirati i promatrati muškarce, kao što to i oni čine, no žene općenito shvaćaju muškarce kao ljudska bića te manji dio posvećuju muškom izgledu.⁵⁴

Žene su bile također žrtve nasilja i silovanja. Neke su žene razmišljale o samoubojstvu. 1980. godine, posttraumatski stresni sindrom proglašen je psihološkim poremećajem. Silovane žene osjećaju depresiju, samoprezir i želju za samoubojstvom. U novijoj književnosti i filmovima mladih umjetnika, glavna je tema seksualno nasilje ili otuđenje. U *Požudi* (1989.) Susan Minot, junakinja opisuje svoju promiskuitetnost tako da se osjeća kao *komad tucane teletine*; junakinja u djelu *Voli me nježno* (1987.) Catherine Texier, traži sve veća seksualna poniženja. Romantična intimna seksualna ljubav u kulturi mladih uglavnom je ograničena na homoseksualne odnose, kao u romanima Davida Leavitta *Izgubljeni jezik dizalica* (1986.), Michaela Chabona *Čudesne avanture Kavaliera i Claya* (2000.) i Jeanette Winterson *Naranče nisu jedino voće* (1985.)⁵⁵

Viktorijanska je medicina shvaćala trudnoću i menopauzu kao bolesti, menstruaciju kao kronični poremećaj, porod kao kirurški događaj. Žena koja je imala menstruaciju liječila se sredstvima za čišćenje crijeva, prisilnim lijekovima, kupkama od šipka. Prva je menstruacija prvi stadij smrtne opasnosti. Uzimalo se zdravo za gotovo da obrazovanje *sterilizira* žene i čini ih seksualno neprivlačnima. Kad žena pokazuje zanimanje za znanost, nešto nije u redu sa njezinom seksualnošću.⁵⁶

Odnos muškaraca prema ženskom tijelu i njegovo viđenje, opisano je u romanu *Sluškinjina priča* M. Atwood. Usmjerenost romana na žensko tijelo kao simbol distopijske socijalne satire koristi se kao medij koji upozorava na posljedice postojećih društvenih i političkih trendova u distopijskom društvu. Na žene se ne gleda kao na pojedince. One se smatraju kolektivnim tijelima, kao skupine. Gileadove se sluškinje smatraju *kolektivnim entitetom*. Svedene su na čista tijela i time im je uskraćen osobni identitet. Neviđeno se tijelo može smatrati jedinim zamislivim aspektom tijela koje zadržava identitet.

⁵⁴ Ibid. str. 179–180.

⁵⁵ Ibid. str. 197–198.

⁵⁶ Ibid. str. 261–263.

Ono što glavni lik Fredova mora predstaviti kao Sluškinja je tijelo koje muškarci koriste za vlastite potrebe, u ovom slučaju u korist rađanja. Smatraju da je to primarna funkcija Sluškinja. One bivaju proglašene kao žene koje još uvijek mogu rađati, mlade su i zdrave. Njima je zabranjeno da budu nasamo sa Zapovjednicima: „Nama je zabranjeno da budemo nasamo sa Zapovjednicima. Mi služimo za rasplod: mi nismo konkubine, gejše, kurtizane (...) Mi smo dvonožne maternice, i gotovo: svete posude, pokretni kaleži.“⁵⁷ Fredino je tijelo simbol doživotnog robovanja: „Moja golotinja već mi je neobična. Tijelo kao da mi je zastarjelo. Jesam li doista nosila kupaće kostime, na plaži? Jesam, bez razmišljanja, među muškarcima, ne mareći što su mi noge, ruke, kukovi i leđa izloženi, što se mogu vidjeti. *Sramotno, nedolično*, izbjegavam pogledati niz tijelo, ne toliko zato što je sramotno ili nedolično, već zato što ga ne želim vidjeti. Ne želim gledati nešto što me tako potpuno određuje.“⁵⁸ Nešto više o samim ženskim likovima i njihovoj ulozi u romanu detaljnije ću razraditi u jednom od sljedećih poglavlja.

⁵⁷ Atwood, Margaret, *Sluškinjina priča*, Lumen izdavaštvo d.o.o., Zagreb, 2017., str. 143.

⁵⁸ Ibid. str. 72.

7. Podređenost žena

Simone de Beauvoir s poznatom i već navedenom tezom „Ženom se ne rađa, ženom se postaje“ želi naglasiti podređenost žene u društvu u kojemu vladaju muškarci. Napominje da žene igrajući uloge koje im nisu dane prirodom, imaju pravo na slobodu i promjenu. Također napominje da je Aristotel govorio da je ženka zbog određenog *manjka* svojstava. Govorio je da ženski karakter treba sagledavati kao karakter pogođen prirodnom manjkavošću. Sveti Toma pak izjavljuje da je žena *nesavršeni muškarac, usputno biće*. To se može poistovjetiti s Biblijom u kojoj se Eva pojavljuje izvučena iz *suvišnog* Adamova rebra.⁵⁹

Za ženu se smatralo da nije ravnopravna muškarcu. Bilo je nezamislivo da radi muški posao. U Engleskoj se na primjer to ne čini ni najmanje neprirodnim, budući da su naučeni na to. No neprirodno im je da žene budu vojnici ili članovi parlamenta. U feudalna vremena, ratovanje i politika nisu se činili protunaravnim za žene, jer je to bilo neuobičajeno. Prirodnim se činilo da žene iz vladajućih slojeva imaju muški karakter. Za Spartanke i Amazonke, John Stuart Mill u djelu *Podređenost žena*, kaže da su bile slobodnije, obučavane u tjelovježbi na isti način kao i muškarci, pokazujući da ih priroda nije zaobišla.⁶⁰

Žene su odgajane u vjeri kako su njihove idealne osobine posve drukčije od muških, ne ovladavanje sobom već podčinjavanje i prihvaćanje kontrole. Moralna im učenja govore kako je njihova dužnost živjeti za druge, potpuno odustati od sebe i živjeti samo u osjećajima. Pod osjećajima se misli na one koji su im dopušteni: osjećaji za bliske muškarce ili djecu koja predstavljaju dodatnu i nerazrješivu vezu s muškarcem. Muškarci ističu kako su popustljivost, podređenost i suzdržljivost bitni dio ženske seksualne privlačnosti.⁶¹

Znanje što muškarci imaju o ženama kakve su bile i kakve jesu, nepotpuno je i površno. Pismene i obrazovane žene postaju spremnijima i slobodnijima izraziti svoje prave osjećaje o muškarcima. Ako žene po prirodi ne mogu učiniti, posve im je nepotrebno to i zabraniti. Pretpostavlja se da je opći muški stav o ženama da budu supruge i majke. Ženama koje su odgajale djecu i ekonomski su ovisile o muškarcima, nametao se osjećaj da nisu prava ljudska

⁵⁹ Beauvoir, Simone de, *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016. str. 13.

⁶⁰ Mill, John Stuart, *Podređenost žena*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2000., str. 24.

⁶¹ Ibid. str. 26.

bića. Muškarci mogu tvrditi da danas mnogo više sudjeluju u odgoju djece, ali još veliki postotak počiva na ženama.⁶²

Brak je cilj što ga društvo nameće ženama i tomu bi sve trebale težiti. U početku su se žene otimale i kupovale od oca. Otac je imao pravo svoju kćer udati po vlastitoj volji, unatoč što se ona protivila. Djevojci je bilo nemoguće odbiti udaju ako je otac bio odlučan. Jedino što bi ju moglo spasiti od braka bila bi čvrsta odluka u vjeri da ode u samostan. Poslije obreda vjenčanja muž je imao vlast nad životom i smrću žene. Nije se mogla pozivati ni na kakav zakon jer joj je muž bio jedini zakon i sudac. Ubojstvo se supruga počinjeno od strane njegove žene nazivalo izdajom, a kazna za počinjeni zločin je bila spaljivanje žene.⁶³

Samo je muž imao zakonska prava nad djecom. Čak i nakon muževljeve smrti žena nije njihov zakonski staratelj, osim ako to muž nije odredio oporukom. Mogao ih joj je oduzeti i poslati bilo kamo, sve dok to pravo nije suženo odlukom *Serjeant Talfourd*, nazvanoj po engleskom sucu i radikalnom političaru Thomasu Talfourdu. Napusti li svojeg supruga, žena ne može uzeti ništa sa sobom, ni djecu ni svoju imovinu. Samo je sudskom odlukom o zakonskom razdvajanju mogla dobiti pravo živjeti sama i pravo raspolagati zarađenim, bilo novcima, bilo imovinom.⁶⁴

Što se tiče morala pravednosti za muškarce i žene, ravnopravnost je bila ograničena na slobodne muške građane. Robovi, žene i ostali stanovnici morali su se pokoravati jačima. Vrlina je ljudskih bića sposobnost da žive zajedno kao ravnopravna, ne tražeći za sebe ništa što ne bi slobodno dopustila svakom drugom. Kada žena dodatno uz fizičke muke rađanja djece te isključive odgovornosti za njihovu njegu i odgoj u ranim godinama, preuzme još i korištenje muževe zarade za opću dobrobit obitelji, tad obavlja i veći dio tjelesnih i mentalnih poslova potrebnih za opstanak obitelji. Onu brigu koju sama ne može pružiti mužu i obitelji, nitko drugi ne preuzima. Vođenje domaćinstva obično je toliko loše da oduzima mnogo od vrijednosti ženine zarade. Ženin rad može biti od koristi, čineći ju vrjednijom u očima muškarca. S druge strane muškarcu to omogućuje da još više zloupotrebljava svoju moć tjerajući je da radi, da se brine o obitelji, dok se on sam prepušta neradu i piću. Sposobnost zarađivanja bitna je za dostojanstvo žene ako nema neovisni imetak. Dok muškarac ima na raspolaganju sam birati posao, može se smatrati da se žena udajom odlučuje za vođenje kućanskih poslova te joj je

⁶² Watkins, Susan Alice, Rueda, Marisa, Rodriguez, Marta: *Feminizam za početnike*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002., str. 148.

⁶³ Mill, John Stuart, *Podređenost žena*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2000., str. 41–42.

⁶⁴ Ibid. str. 43.

odgoj obitelji primarna zadaća i odriče se svih poslova i ciljeva koji nisu vezani s tom zadaćom.⁶⁵

Žene su se u 17. stoljeću isticale na intelektualnom području. Mondeni se život razvija, a kultura širi. Uloga koju žene igraju u salonima je značajna. Bez obzira što nisu uključene u izgradnju svijeta, imaju mogućnost prepustiti se razgovorima, umjetnostima, književnosti. Njihovo je obrazovanje organizirano s pomoću razgovora, čitanja, poduka privatnih nastavnika ili javnih predavanja.⁶⁶

Kad govorimo o ravnopravnosti žena, većina muškaraca još ne može prihvatiti ideju da žive s nekim tko im je ravnopravan. Kada se ženama nešto zabranjuje smatra se potrebnim reći kako za to nisu sposobne te da bi na taj način skrenule s puta koji vodi ka uspjehu i sreći. Žene su pokazale da su sposobne obavljati iste poslove jednako dobro kao i muškarci, ako ne čak i bolje. Ne možemo zaključiti kako je nemoguće da žena bude kao Homer, Aristotel, Michelangelo ili Beethoven samo zato što nijedna žena dosada nije ni na jednom od tih područja proizvela djela ravna njihovima. No činjenica je da može biti kraljica Elizabeta, ili Debora ili Ivana Orleanska. Nema zakona koji bi ženi zabranio da napiše sva Shakespeareova djela ili komponira sve Mozartove opere.⁶⁷

Stvari koje su ženama zabranjene su upravo one za koje su posebno kvalificirane. Pokazalo se kako su žene imale vladarske sposobnosti. Mnoge su vladale u teškim vremenima. Treba istaknuti da je većina vladarica bila obdarena sposobnostima posve drugačijim no što se obično zamišljaju kao ženska. Zapažene su zbog čvrstine i odlučnosti kao i zbog inteligencije.⁶⁸

Nezamislivo je govoriti o ženi općenito, kao i o *vječnom* muškarcu. Sve su usporedbe u kojima se nastoji odlučiti je li žena superiorna, inferiorna ili jednaka muškarcu uzalud. Njihovi su položaji iz temelja drukčiji. Po S. de Beauvoir muškarčev je položaj poželjniji. On ima mnogo više konkretnih mogućnosti da u svijet projicira svoju slobodu. Ženi je gotovo zabranjeno da išta radi. Za nju nema drugog izlaza nego raditi na svojem oslobađanju.⁶⁹

Žene su se okušale u svim područjima kao i muškarci, u filozofiji, znanosti i umjetnosti. U svim su stvarima, a ponajviše u književnosti žene učinile mnogo i dobile onoliko priznanja

⁶⁵ Ibid. str. 54–59.

⁶⁶ Beauvoir, Simone de, *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016., str. 124.

⁶⁷ Mill, John Stuart, *Podređenost žena*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2000., str. 64–65.

⁶⁸ Ibid. str. 65.

⁶⁹ Beauvoir, Simone de, *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016., str. 659.

koliko se moglo očekivati u tom vremenu. Pokazale su da mogu postići zavidne rezultate kao i muškarci pa čak i bolje. Žene rijetko imaju želju da postanu slavne. Njihove su ambicije obično skromnije. Njihova je želja da budu dopadljive, voljene ili obožavane od onih koji će ih cijiniti te prepoznati njihove vrijednosti.

8. Margaret Atwood: *Sluškinjina priča*

Margaret Eleanor Atwood kanadska je spisateljica, kritičarka i pjesnikinja. Kao što je navedeno u uvodnome dijelu, rođena je 1939. godine u Ottawi. Već je kao dijete pokazivala izrazitu sklonost ka književnom stvaralaštvu. Srednju školu i fakultet završila je u Torontu. Poslije Toronta 1962. je godine nastavila studij na Radcliffe Collegeu u Harvardu, gdje je započela i doktorat koji nikada nije dovršila. 2000-ih je stekla brojne doktorske titule. Radila je kao urednica u izdavačkoj kući House of Anansi Press. Prije nego što je počela predavati književnost na američkim i kanadskim sveučilištima radila je kao konobarica i blagajnica. Živjela je u Europi i SAD-u, ali njen pravi dom je u Torontu. Osim romana, napisala je sedam knjiga poezije, nekoliko zbirki pripovijedaka i književnih studija. Dugotrajna prisutnost *Sluškinjine priče* (1985.) na listama bestsellera *New York Timesa* i vijest da se po tom romanu snima film osiguralo joj je svjetsku slavu.⁷⁰ Osim glasovitog romana *Sluškinjina priča*, neka značajnija djela su *The edible woman* (1969.), *Surfacing* (1972.), *Lady Oracle* (1976.), *Life before Man* (1979.), *Oryx and Crake* (2003.), *Alias Grace* (1996.). Dobitnica je nagrade Booker za 2019. godinu.

Radnja roman *Sluškinjina priča* smještena je u Republici Gilead. U toj se Republici uređenje temelji na puritanskim idejama iz 17. stoljeća. U romanu, uslijed zagađenosti okoliša, stanovništvo nestaje te je malo onih koji mogu rađati djecu. U totalitarističkom društvu vladajuća klasa prisvaja ono što vrijedi pa su tako u romanu oni na najvišim pozicijama uredili da im se dodijele plodne žene koje nazivaju Sluškinjama. Kad je autorica počela pisati roman, bio je naslovljen *Offred*. Tako se zove i glavna junakinja, u hrvatskom prijevodu Fredova. Njezino je ime sastavljeno od muškog imena Fred i prefiksa *of* koji označava pripadnost. Riječ *offered* u kontekstu obreda označava žrtvu koja će biti prinesena ili osobu koja će biti žrtvovana. Postavlja se pitanje zašto do kraja knjige ne doznajemo ime glavne junakinje. Atwood daje odgovor da je to zato što su u povijesti mnogi ljudi promijenili ime ili jednostavno nestali. Neki

⁷⁰ Atwood, Margaret, *Sluškinjina priča*, Globus, Zagreb, 1988., str. 342–343.

su zaključili kako je protagonistici Fredovoj pravo ime June jer se od svih imena, koja Sluškinje šapuću u kupaonici, June spomene samo jednom i nikad više. Tijekom pisanja autorica je promijenila naslov u *Sluškinjina priča*. Roman je preveden na četrdeset ili više jezika. 1990. godine je prema romanu snimljen film redatelja Volkera Schlöndorffa.⁷¹

Sluškinje u romanu moraju zaboraviti tko su nekada bile. Moraju zaboraviti svoju prošlost. Nemaju nikakvih prava te moraju shvatiti da će donekle biti zaštićene budu li se podčinile. Moraju se smatrati nedostojnima, prihvatiti nametnuti život i ne buniti se ni pokušavati pobjeći. U predgovoru novog izdanja, iz 2017. godine, *Sluškinjine priče* postavlja se pitanje da li je navedeno djelo feministički roman. Ako mislimo na roman u kojem su žene ljudska bića, u kojem su važne i zanimljive, tada je odgovor da. Važne i zanimljive zato što su žene u stvarnom životu takve. Ako žene ne mogu radati, ljudska će vrsta izumrijeti. Zato odavno i svjedočimo masovnim silovanjima, ubijanju žena, djevojaka i djece. U svakom je tiranskom režimu najmoćniji onaj u čijoj su vlasti žene i djeca.⁷²

Vrijeme romana je neodređena distopijska budućnost. Pojedinci su svrstani u kategorije i obučeni prema njihovim društvenim funkcijama. Složeni kodeksi oblačenja igraju ključnu ulogu u nametanju društvene kontrole u novom društvu i služe razlikovanju ljudi prema spolu, zanimanju i društvenom položaju. Supruge nose plavo, simbol čistoće i Djevice Marije, Sluškinje nose crveno, simbol krvi pri porođaju, ali i Marije Magdalene. Stanovništvo Sjeverne Amerike opada kako sve više muškaraca i žena postaje neplodno (iako u Gileadu, pravno, uzrok neplodnosti mogu biti samo žene). Gileadovo postupanje sa ženama temelji se na doslovnom, osnovnom tumačenju Biblije, što znači da su žene vlasništvo i podređene su suprugu ili ocu: „Vidjevši Rahela da Jakovu ne rađa djece, postade zavidna svojoj sestri pa reče Jakovu: „Daj mi djecu! Inače ću svisnuti!“ Jakov se razljuti na Rahelu pa reče: Zar sam ja namjesto Boga, koji ti je skratio plod utrobe? A ona odgovori: Evo moje sluškinje Bilhe: uđi k njoj, pa neka rodi na mojim koljenima, da tako i ja stječem djecu po njoj.“ (Postanak 30, 1 – 3).⁷³

Roman je pisan u prvom licu jednine iz perspektive protagonistice Fredove. Roman ne sadrži nikakav uvod koji nam objašnjava okolnosti radnje, već započinje opisom Crvenog centra. Fredova je jedna od onih koja može i prisiljena je imati djecu sa Zapovjednicima. Oko 2000. godine u SAD-u žene otpuštaju s posla i lišavaju ih pristupa novcu, odnosno ugledu, moći i vlasti. Zabranjeni su pobačaji i bilo koja vrsta kontracepcije. Žene su podređene funkciji

⁷¹ Atwood, Margaret, *Sluškinjina priča*, Lumen izdavaštvo d.o.o., Zagreb, 2017., str. 6–7.

⁷² Ibid. str. 7–8.

⁷³ Ibid. str. 11.

materinstva i o tome ovisi njihov društveni status. Svrstavaju se u Supruge, Sluškinje, Marthe ili Tetke. Supruge su žene uglednih Zapovjednika i uglavnom su neplodne, zbog toga je svakom Zapovjedniku dodijeljena Sluškinja. One su već dokazale da su sposobne za reprodukciju. Sluškinje se *odgajaju* u posebnim institucijama dok su Tetke njihove odgajateljice. U seksualnom činu prisustvuju i Supruge. Nakon poroda, dijete se oduzima majci i o njemu se brine Supruga. Sluškinje za koje se utvrdi da su neplodne postaju Marthe, odnosno kućne pomoćnice. Kažnjavaju se ako čitaju knjige, ako su nevjerne, a pokušaj bijega znači protjerivanje u zloglasne *Kolonije*. Jedino što je Sluškinjama dopušteno je ubiti nasilnika. Nije im dopušteno glasati, držati posao, čitati, posjedovati novac ili bilo što drugo. Radnja se razvija polagano, usporeno. Svi djeluju pomireno sa svojim strašnim sudbinama. Završetak romana nas potiče na razmišljanje te nam daje da sami promislimo koji je mogući kraj. Autorica nam ne daje do znanja što se dogodilo sa Fredovom: „Kombi čeka na prilazu, njegova su dvostruka vrata otvorena. Dva muškarca, jedan s jedne, drugi s druge strane, vode me za lakat i pomažu da uđem. Tko zna je li ovo moj kraj ili novi početak: predala sam se u ruke neznancima, jer drugo i nisam mogla. I ulazim unutra, u tamu; ili možda svjetlo.“⁷⁴

Roman *Sluškinjina priča* stoji u opreci s romanom *Moć: Sluškinjina priča za 21. stoljeće* (2018.) autorice Naomi Alderman koji je nagrađivani roman, čiji je sadržaj u suprotnosti od romana Margaret Atwood. Ovdje žene vladaju svijetom. Kroz ruke ispuštaju struju koja može ubiti i tako postaju nadmoćne muškarcima. Obje se knjige bave temom ljudske moći. Prva pokazuje kako bi svijet izgledao kada bi njime vladali muškarci, a druga govori o moći žena. Tko god ima moć da bude iznad drugoga, može uništiti svijet. Djevojke sada posjeduju nezamislivu moć, mogu izazvati neopisivu bol, pa čak i smrt. Roman govori o tome što se dogodi kada genetska mutacija mladim ženama podari sposobnost da ubiju strujom: „Nastupi pucketavi bljesak i zvuk sličan šuštanju papira. Osjeti miris pomalo nalik na oluju i pomalo nalik na spaljenu kosu. Pod jezikom joj se nakuplja okus gorkih naranči. Niski je muškarac sada na podu. Ispušta nerazgovijetan, molećiv jecaj.“⁷⁵ „Žena što sjedi na muškarčevim prsima pritisne dlanove o njegove genitalije. Započne s blagim strujanjem iskre. On još uvijek prigušeno vrišti, još uvijek pokušava umaknuti. Zacijelo ga još ne boli previše.“⁷⁶ N. Alderman nam je htjela dočarati kako svijet funkcionira kada vladaju žene.

⁷⁴ Ibid. str. 284.

⁷⁵ Alderman, Naomi, *Moć: Sluškinjina priča za 21. stoljeće*, Stilus knjiga d.o.o., Zagreb, 2018., str. 7.

⁷⁶ Ibid. str. 266.

8.1. Uloga ženskih likova

Žene su često jedna drugoj najveći neprijatelj. Podjela žena na Marthe, Ekonosupruge, Supruge i Tetke utjecala je na njihovo međusobno neslaganje i mržnju. One se ne bune protiv patrijarhalnog uređenja gdje je njihova svrha samo reproduktivna već se bore jedna protiv druge. Bell Hooks upozorava: „Sve dok žene koriste moći klase ili rase da bi dominirale nad drugim ženama, feminističko sestrinstvo ne može se u potpunosti ostvariti.“⁷⁷ Supruge su imale moć nad ostalim ženama i mogle su je iskoristiti u pozitivne svrhe ili udružiti se s ostalima, ali one su se ponašale poput ostalih muškaraca. Žene, odgajane prema patrijarhalnom ustrojenju, same ne smatraju jedna drugu sposobnom za obavljanje *velikih dužnosti*. Na taj se način one same osporavaju borbu za ravnopravnost. Glavna teza Simone de Beauvoir u djelu *Drugi spol* je jednostavna. Tijekom povijesti žene su bile svedene na predmete namijenjene muškarcima, žena je bila konstruirana kao Drugo muškarca, osporeno joj je pravo na vlastiti subjektivitet i odgovornost za vlastite potrebe.⁷⁸ M. Atwood nas na taj način upozorava da se nije mnogo promijenilo i da je u ženama i dalje ukorijenjen patrijarhalni stav da nisu sposobne za obavljanje određenih dužnosti.

Iako u *Sluškinjinoj priči* prevladava inverzija feminističke ideologije, određeni likovi predstavljaju prave pobornike feminizma i feminističkog razmišljanja. Jedan od tih likova je majka glavne junakinje Fredove. Njezina je majka bila samohrana majka te ju Fredova opisuje kao hrabru ženu koja se borila za prava žena. Žene su prije Gileada vodile bolje živote i to su mogle zahvaljujući feminističkoj borbi. Bell Hooks, u knjizi, *Feminizam je za sve* vidi nadu u feminističkom pokretu.⁷⁹ Ženski likovi o kojim govori su jake, samostalne, samosvjesne žene koje su se izborile za svoja prava. Fredova nije naslijedila sva stajališta svoje majke i često samu sebe smatra onom koja se nije dovoljno borila i ta ju je pasivnost dovela do stanja u kojem se sada nalazi.

Nisu svi Zapovjednici imali Sluškinju. Neke su od njihovih Supruga imale djecu. Fredova je glavni lik i pripovjedač priče. Radnja je ispričana iz njezine perspektive. Oduzeto joj je pravo na ime, državljanstvo, obitelj i cijeli život koji je dotad imala. Izgubila je svoje pravo ime, kao i druge Sluškinje u *Crvenom centru*, ali su ondje jedva čujno govorile svoja prava imena. Budući da to nisu smjele govoriti glasno, čitale su s usana: „Naučile smo šaptati gotovo bešumno. U polumraku smo mogle pružiti ruke, dok Tetke nisu gledale...Naučile smo čitati s

⁷⁷ Hooks, Bell, *Feminizam je za sve*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2005., str. 32.

⁷⁸ Moi, Toril, *Seksualna/tekstualna politika*, AGM, Zagreb, 2007., str. 130.

⁷⁹ Hooks, Bell, *Feminizam je za sve*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2005., str. 11.

usana...Tako smo razmijenile imena, od kreveta do kreveta: Alma, Janine, Dolores, Moira, June.“⁸⁰ Fredova je prikrivena pobunjenica, ali istodobno neće učiniti ništa da riskira vlastiti život, ako joj to ne koristi. Sjeća se svog života prije totalitarizma kada je imala obitelj, kći, posao, bankovni račun, dok sada jedino može slijediti pravila Gileada i nadati se da će se jednom vratiti prošlom životu. Ona je dio prve generacije žena iz Gileada, onih koji se sjećaju vremena prije nego je nastao Gilead. Nakon što je pokazano da je plodna, smještena je kao Sluškinja u dom Zapovjednika i njegove žene Serene Joy da bi za njih rodila dijete. Fredova je ime za Sluškinju koje opisuje njezinu funkciju: ona je Fred-ova (pripada Fredu, smatra se da je to ime za Zapovjednika). Imena Sluškinja ne govore ništa o tome tko su te žene zapravo. Njihov je jedini identitet taj da pripadaju Zapovjedniku. Fredova (Offred) je također igra riječi offered: ponuđena kao žrtva i riječi *red* zbog crvene haljine koju žene u Gileadu moraju nositi.

Serena Joy je žena Zapovjednika. Država joj je uzela moć i svjetsku slavu te pokušava sakriti svoju prošlost kao televizijska ličnost. Fredova ju prepoznaje jer se sjetila da ju je vidjela na televiziji dok je bila mala, svako nedjeljno jutro dok je gledala crtiće. Pošto je neplodna, mora prihvatiti da njezin muž koristi Sluškinju. Zamjera što mora prisustvovati *obred*, mjesečnom ritualu plodnosti. Sklapa plan s Fredovom da spava s Nickom kako bi zatrudnjela: „Serena Joy, glupa li imena. Zvuči poput nečega čime smo mazale kosu, u nekom drugom vremenu, u onom vremenu, da bismo je izravnale (...) Što li je izabrala to ime od svih koje je mogla izabrati?“⁸¹

Moira je Fredina bliska prijateljica iz djetinjstva. U romanu njihov odnos predstavlja žensko prijateljstvo koje Republika Gilead želi uništiti. Kao homoseksualka opire se homofobiji gileadske zajednice. Moiru su doveli kako bi bila Sluškinja nedugo nakon Fredove. Bježi nakon što ukrade Tetkinu propusnicu i odjeću, ali Fredova kasnije saznaje da radi kao prostitutka u javnoj kući. Uхватili su je te je radije izabrala biti u javnoj kući, nego da ju pošalju u kolonije. Ona je primjer otpora prema Gileadu tako što odbija svaku vrijednost koju građani silom prihvaćaju.

Nadalje imamo Tetke. One su klase žena kojima je dodijeljena uloga natjerati Sluškinje da prihvate svoje sudbine. Tetka Lydia radi u *Crvenom centru*, centru za ponovni odgoj, gdje Fredova i druge žene idu na instrukcije prije nego što postanu *Sluškinje*. Ponekad bi im prikazala poneki pornografski film iz 70-ih ili 80-ih: „...Jednom smo morali gledati ženu kako je polako

⁸⁰ Atwood, Margaret, *Sluškinjina priča*, Lumen izdavaštvo d.o.o., Zagreb, 2017., str. 16.

⁸¹ Ibid. str. 55.

komadaju, kako joj prste i dojke strižu vrtnim škarama, kako joj paraju trbuh i izvlače crijeva.“ Iako se Tetka Lydia pojavljuje samo u Fredinom sjećanju, ona i njezine upute progone ju u svakodnevnom životu: „...a Tetka Lydia korača dugim koracima duž reda žena što kleče u spavaćicama udarajući nas po leđima ili stopalima ili stražnjicama ili rukama. Lagano, samo kvrcakajući, tapšući, drvenim pokazivačem (...) Htjela je da izgledom nalikujemo na anglosaksonske reljefe na nadgrobnim spomenicima ili na anđele s božićnih čestitki...“⁸²

Glenova je Fredina susjeda i prijateljica. Zajedno s Fredovom obavlja svakodnevnu kupovinu. Sluškinje nikad nisu same i od njih se očekuje da nadgledaju jedna drugoj ponašanje. Glenova je član otpora Mayday. Za razliku od Fredove ona je odvažna. Podjela poslova među ženama stvara ljutnju. Marthe, Supruge i Ekonosupruge smatraju da su Sluškinje promiskuitetne te su naučene da ih preziru. Fredovoj je žao što su žene iz raznih grupa izgubile sposobnost da suosjećaju. Podijeljene su prema svojoj opresiji.

8.2. Pitanje muškog i ženskog glasa u romanu

Završni dio romana završava metafizijskim epilogom, koji je opisan kao djelomični transkript međunarodne konferencije o povijesnim udruženjima. Mnogo toga saznajemo u *Povijesnim bilješkama* na kraju romana, dvjesto godina kasnije, kada Gilead više ne postoji, a što doznajemo iz bilježaka.

Roman *Sluškinjina priča* je metafizijski roman iz razloga što na kraju imamo povijesne bilješke u kojima dva povjesničara govore da su oni našli nekoliko desetaka kazeta, porazbacanih, da su oni to preslušali, presnimili i da su presložili nekim redoslijedom za koji su smatrali da je kronološki. To je metafizijski postupak jer je čitatelj suočen s intimnom ispoviješću protagonistice, a potom saznaje da je pročitani tekst zapravo rekonstrukcija dvaju povjesničara nastala nakon preslušavanja kazeta.

Dok čitamo djelo, želi nas nagnati na zaključak da čitamo autohtonu ispovijest protagonistice, da ona vjerno prenosi ono što je ona doživjela. Na kraju u povijesnim bilješkama shvaćamo da je netko oblikovao tu priču pa se postavlja pitanje koliko je to njezina priča. Mogli bismo reći da je priča dvostruko kodirana, jer s jedne strane nas roman želi natjerati kako mi čitamo autentičnu ispovijest da bi na kraju išao potkopati tu autentičnost.

⁸² Ibid. str. 195.

Dvjesto godina nakon, događanja u Gileadu sagledavamo i iz muške perspektive i rekonstrukcije povijesti. Predstavljaju se neka pitanja u vezi stavova prema ženama, kada profesor Pieixoto govori seksističke šale izazivajući smijeh kod publike i naglašavajući svoje neznanje prema situaciji: „Poznato nam je da je taj grad bio značajna stanica na Podzemnoj ŽENEznici, kako je naziva autorica materijala.“⁸³ Nadalje komentira: „...Da je imala novinarskog ili špijunskog duha, mogla nam je reći mnogo više o funkcioniranju gileadskog carstva (...) No moramo biti zahvalni na svakoj mrvici koju nam je božica povijesti udostojala dati.“⁸⁴

Autorica M. Atwood u predgovoru najnovijeg izdanja govori da je zaista riječ o svjedočanstvu te kaže da će priču koju iznosi Fredova čitati dvije vrste čitatelja: „...jedni su oni na kraju knjige, na akademskoj konferenciji u budućnosti. Mogu je oni pročitati, ali takvi nisu uvijek suosjećajni koliko bismo htjeli da budu. U drugoj je vrsti onaj koji čita knjigu kad može. I to je *pravi* čitatelj, *dragi* čitatelj, za kojeg piše svaki pisac.“⁸⁵ Moramo uzeti u obzir da pripovjedačica nije imala uvid u javnu, političku sferu Gileada, pa stoga ni čitatelj ne saznaje mnogo o istome.

⁸³ Ibid. str. 289.

⁸⁴ Ibid. str. 297.

⁸⁵ Ibid. str. 10.

9. Zaključak

Iz ovog se rada može zaključiti da su se žene tijekom povijesti borile da budu prihvaćene u svakodnevnom životu, bilo u društvenom, političkom ili religioznom. Time su htjele dokazati da su jednakovrijedne muškarcima te da zaslužuju ista prava. Feminizam je bitno promijenio položaj žene u odnosu na status kakav je žena imala prije u društvu. Muškarci su se najčešće prikazivali kao oni koji prihvaćaju odabrati izazove dok su žene najčešće svedene na pojedine dijelove svoga tijela. Bile su ismijavane i ponižavane, pogotovo ako su bile uspješne te smatrane manje vrijednima jer su slabijeg fizičkog izgleda. Jedino za što ih se osposobljavalo je bilo za kućanske poslove i odgoj djece. O ženinom su tijelu odlučivali drugi, a ne ona sama, pobačaj je bio zabranjen, a menstruacija shvaćana kao bolest. Danas nakon toliko godina borbe žene su dobile svoja prava da rade i zarađuju. U okviru feminizma, emancipirane su žene počele pisati razne eseje i romane da bi izložile svoje ideje i drugim ženama. Dokazalo se da i žene mogu biti visoko obrazovane i uspješne, i to u raznim područjima: filozofija, znanost, književnost.

Roman *Sluškinjina priča* u jednakoj je mjeri izvanredan iskorak u distopijsku fantastiku i priča s dubokom moralnom porukom. To je roman koji sjajno otkriva mračne veze između politike i seksa. Roman je preveden na četrdeset i više jezika. Prema njemu je snimljen i film 1990. godine, redatelja Volkera Schlöndorffa te je adaptiran i za operu koju je 2000. godine napisao danski skladatelj Poul Rouders. Po tom je romanu napravljen i strip i snimljena je televizijska serija. Mnogo je primjera iz povijesti utjecalo na roman kao što su masovna pogubljenja, spaljivanje knjiga, povijest ropstva. Roman je prikaz feminističke borbe. Pobačaji su bili zabranjeni, porođaji prirodni. Više se ne koriste ni osobna imena, svaka Sluškinja ime dobiva po svom Zapovjedniku. Supruge su odjevene u plave haljine, Sluškinje služe za reprodukciju i odjevene su u crvene haljine. To je feministička, ali i ljudska priča. Priča o ljudima i ljudskoj borbi te priča o preživljavanju. To je prvenstveno priča o tome kako se muškarci odnose prema ženama, kako porobljavaju žene i kontroliraju ženska tijela te njihove odluke o tijelima.

10. Bibliografija:

- 1) Adichie, Chimamanda Ngozi, *Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje* V.B.Z. d.o.o., Zagreb, 2019.
- 2) Alderman, Naomi, *Sluškinjina priča za 21. stoljeće, Moć*, Stilus knjiga d.o.o. Zagreb, 2018.
- 3) Atwood, Margaret, *Sluškinjina priča*, Lumen izdavaštvo d.o.o., Zagreb, 2017.
- 4) Atwood, Margaret, *Sluškinjina priča*, Nakladni zavod Globus d.o.o., Zagreb, 1988.
- 5) Beauvoir, Simone de, *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016.
- 6) Butler, Judith, *Nevolje s rodom; Feminizam i subverzija identiteta*, Ženska infoteka, Zagreb, 2000.
- 7) Čaćinović, Nadežda, *Vodič kroz svjetsku književnost za inteligentnu ženu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007
- 8) Čale – Feldman, Lada, Tomljenović, Ana, *Uvod u feminističku književnu kritiku*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2012.
- 9) Dujić, Lidija, *Ženskom stranom hrvatske književnosti*, Mala zvona d.o.o., Zagreb, 2011.
- 10) Hooks, Bell, *Feminizam je za sve: strastvena politika*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2005.
- 11) Knežević, Đurđa, *Feminizam i kako ga steći*, Fraktura, Zaprešić, 2012.
- 12) Mill, John Stuart, *Podređenost žena*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2000.
- 13) Moi, Toril, *Seksualna/tekstualna politika*, AGM, Zagreb, 2007.
- 14) Oraić Tolić, Dubravka, *Muška moderna i ženska postmoderna*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
- 15) Ugrešić, Dubravka, *Nikog nema doma*, Devedeset stupnjeva, Zagreb, 2005.
- 16) Ugrešić, Dubravka, *Zabranjeno čitanje*, Konzor, Zagreb, 2002.
- 17) Watkins, Susan Alice, Rueda, Marisa, Rodriguez, Marta, *Feminizam za početnike*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
- 18) Wolf, Naomi, *Mit o ljepoti; Kako se prikazi ljepote koriste protiv žena*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.
- 19) Wollstonecraft, Mary, *Obrana ženskih prava*, Ženska infoteka, Zagreb, 1999.
- 20) Zlatar, Andrea, *Tekst, tijelo, trauma; Ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.

Časopis:

- 1) Marzano Michela, „Općenost: Pornografija ili iscrpljivanje želje“, *Europski glasnik*, broj 11, Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2006.

Internetski izvor:

- 1) Margaret, Atwood, Riječi su moć, voxFemine: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/margaret-atwood-rijeci-su-moc/> (18. 06. 2020.)